

"MANEVİ ASKETİZMDEN DÜNYEVİ ASKETİZME"

KAPİTALİST TOPLUMA WEBER'CI BAKIŞ

Cihan ÖZPINAR

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 1

KAPİTALİZMİN TANIMLANMASI 2

"İDEAL RASYONALİZM" 3

PROTESTANLIK: RASYONALİTENİN

TARİHSEL ARKAPLANI

4

DÜNYEVİ ASKETİZM VE

KAPİTALİZMİN RUHU

6

SONUÇ:

KÜÇÜK BİR YORUM 8

KAYNAKÇA 9

GİRİŞ

Günümüzde sistem karşıtı, muhalif onlarca hareketin, binlerce sivil toplum örgütünün ve milyonlarca insanın karşı durduğu ortak olgu nedir diye sorulsa, hiç düşünmeden, kapitalizmdir cevabını verebiliriz ve bu yanlış olmaz. Gerçekten de, üretim biçiminin yanında sistemin vazgeçilmez diğer unsurları olan modernizm olgusu, iktidar ilişkileri sorunsalı vs. bu cevabın verilmesinde arkaplânda kalmaktadırlar. Bunun belki de Marksist açıklamasının yanında farklı bir açıklaması da şöyle olacaktır: kapitalizm, daha önceki bütün üretim biçimlerinden daha çok insanı yabancılaştıran, gözlerini bağlayan bir üretim biçimidir ve sistem karşıtı hareketlerin karşı durduğu ilk unsur kapitalizmdir.

Kapitalizmin çıkış noktası, bilindiği gibi, feodal düzenin lağvedilmesiyle Batı Avrupa coğrafyası olmuştur. Feodalitenin lağvının öncülleri, Reformasyon ve Rönesans, ve feodaliteye indirilen son darbe olan Aydınlanma, yeni sistemin kurulmasında çok önemli roller oynamıştır. Bu üç hareketin ortak özelliği, baskıcı, dogmatik ve 'us-dışı' sistemin hem ekonomik altyapısını, hem de düşünsel ve siyasî üstyapısını devirmek olduğu ortadadır. Buradaki amaç ise, daha insanî, daha özgür ve daha 'rasyonel'¹, dolayısıyla dogmadan uzak bir sistemin feodalitenin yerine ikâme edilmesidir.

Peki, kapitalizmin daha Önce belirttiğimiz özelliğine dönersek, nasıl oldu da, bu ulvî amaçlara sahip devrimci hareketler eskisinden daha dogmatik, daha yabancı 1 aşkını ve daha az insanî bir sistem yarattı? Her ne kadar, tarihin doğrusal bir çizgi yönünde ilerlediğini düşünenler kapitalizmin ilericiliğinden dem vursalar da, kapitalist ekonominin getirdiği insanî sorunlar, dünyanın karşı karşıya olduğu ekolojik tehdit, yakın geçmişte yaşanan faşizm şoku ve tabii ki bundan önceki hiçbir sistemin yaşamadığı iki dünya savaşı, atom bombasının yarattığı felâket ve diğer bütün facialar ortada çok büyük bir sorunun, hem de şu ana kadar dünya tarihinde hiç yaşanmamış bir sorunun gözler önünde olduğunu gösteriyor.

Bunlar elbette ki sadece kapitalizmin yarattığı sorunlar değildir, bu sorunların oluşmasında modernizmin de büyük bir payı vardır, tıpkı rasyonalizmin payının olduğu gibi. Bu yüzden bu olguların ortaya nasıl çıktıklarını, dünya tarihinde ne gibi işlevselliklerinin olduğunu, günümüzü anlamak ve ileride daha yaşanılabilir bir dünya yaratmak için bilmek gerekmektedir. Onun için, Max Weberin "Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu"¹ isimli yapıtı, yazılmasından bu yana geçen yüz sene içinde hâlâ güncelliğini korumaktadır.

Weber, çalışma boyunca zikredilecek olan tezini ileri sürerken, bunu ilk önce kendi kapitalizm tanımlamasına dayandırmıştır. Bu, tabii, onun "ideal tip" kuramının getirdiği bir yöntemdir. Bu noktadan itibaren, kapitalizmin belirgin ve belirleyici özelliklerinden rasyonalite temelinde çözümlere girişmiştir ve bunun tarihsel arkaplânını inceleyerek, Avrupa'da yaşanan Reformasyon'un etkilerini tahlil etmiştir. Bu hareketin tahlilinde, kapitalizmle uyum sağlayan özellikleri sıralamış ve

---

¹ Max Weber; "Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu"; çev. Zeynep Gürata; Ayraç Yayınları; 3. Baskı; 2002; Ankara. Orijinal metin: "Die Protestantische Ethik und der Geist der Kapital i smus" \ Bu kitaptan yapılacak olan alıntılar ve kitaba yapılacak olan göndermeler parantez içinde sayfa numarasıyla gösterilecektir.

bu özelliklerin "kapitalizmin ruhu", yani "olmazsa olmazı" olduğunu ilân etmiştir. Biz de, bu izlek çerçevesinde söz konusu eleştirilerimizi ve tahlillerimizi ortaya koyduk.

KAPİTALİZMİN TANIMLANMASI

Max Weber, sosyolojik çözümlerinde bir konuyu açıklamak için, sorunun öznesi konumundaki olguyu kendi geliştirdiği ideal tip kuramına göre tanımlar.² Buna göre, kapitalizmin gelişmesinde Protestanlığın rolünü anlatmak için, her iki fenomeni de tanımlama çabasına girişir. Bu noktada, Weber'in tanımlamalarında ilk başvurulacak olan fenomen kapitalizm olmalıdır. Weber, kapitalizmin tanımlanmasında tezini doğrulayacak olan argümanlara özel bir yer verir.

Weber'in jargonunda kapitalizm tanımı iki nokta üzerinde yoğunlaşır. Buna göre, birinci nokta, kapitalizmin amacının en fazla kârı sağlamak olduğudur. İkinci nokta ise, bu kârın sağlanmasında kullanılacak araçların, işin ve üretimin rasyonel örgütlenmesi olan işletmelerin varlığıdır.³ Weber'in bu tanımlamasını, "formel açıdan özgür emeğin rasyonel biçimde örgütlenmesi, işyerinin evden ayrılması, rasyonel muhasebe yöntemleri ile rasyonel hukuk ve yönetim sistemlerinin gelişmesi"⁴ biçiminde açabiliriz.

Kapitalizmin bu 'ideal tip' bağlamında tanımlanması, hiç şüphesiz, Weber'e çok büyük bir dayanak noktası oluşturmaktadır. Ortaya konulmuş olan iki temel karakteristik, kapitalizmin Protestanlıkla ilişkisinin kurulması yönünde çok önemlidir. Bu noktada Weber şunu ileri sürer: 1. Kapitalizm için gerekli olan en fazla kâr ve bu kârın rasyonel kullanımı -ki bu noktada rasyonel kullanımdan kasıt elde edilen kârın dünyevî amaçlar doğrultusunda değil, sermayenin artırılması doğrultusunda kullanılmasıdır. Kapitalizmin en büyük özelliklerinden birisi, sürekli sermaye birikimini sağlamaktır-, insanlar tarafından bir şekilde kabul görmüştür ve bu durum bir rasyonellik belirtisi olmuştur. 2. Bireylerin, bu şekilde kârını sürekli sermayelerine eklemeleri tek başına bir anlam ifade etmez, bunun için gerekli bürokratik, idarî kurumların oluşturulması, hukukî yapılanmanın sağlanması ve sermayenin işletmeler tarafından işletilmesi (organizasyon) gerekmektedir.

Burada, tuhaf bir ikilemi görmek söz konusudur. Yukarıda sayılan iki karakteristikten, toplumsal örgütlenmeyle ilgili olan ikincisi, Webere göre, her şartta birinci karakteristiğin ortaya çıkışına bağlıdır. Doğallıkla, sermaye biriktirmeden kapitalist toplumun kurumlarının o-oluşması imkânsızdır, ancak, bu birinci karakteristiğin içinde geçen rasyonellik vurgusu, ortaya daha önce zikredilen ikilemi çıkartmaktadır: "(bu durumun kendisi) akıldışı bir tutumdur: İnsanın boş zamana sahip olması ya da tüketim yapması yerine çalışmayı seçmesinin hiçbir akılcı gerekçesi yoktur."⁵ İşte, tam da bu noktada Weber'in rasyonelile ile ilgili vurgulamalarına dönmek gerekir.

---

² Fatmagül Berktaş; "Weberde İnançlar ile Sosyo-Ekonomik Değişme Arasındaki İlişki: Protestan Ahlakı ve

Kapitalizmin RuhıT; Saçak Dergisi; Kasım; 1985; s. 54

³ Raymond Aron; "Sosyolojik Düşüncenin Evreleri"; çev. Korkmaz Alemdar; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; 1. Baskı; 1986; Ankara; s. 510.

⁴ Alan Swingewood; "Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi"; çev. Osman Akınhay; Bilim ve Sanat Yayınları; 1. Baskı; 1998; Ankara; s. 185.

⁵ Gordon Marshall; "Sosyoloji Sözlüğü"; çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü; Bilim ve Sanat Yayınları; 1.

"İDEAL RASYONALİZM"

Weber'in yukarıda özetlenen çözümlemesinde açığa çıkan rasyonalite olgusuna, Weberin kendisi ne anlam atfetmiştir?

Bilindiği gibi, rasyonalizm, Aydınlanma'nın insanlık tarihine mal ettiği bir felsefi tavrıdır. Ama Aydınlanma'nın öncülleri olan Rönesans ve -özellikle de- Reformasyon hareketleri, kendilerini rasyonalizm temeline oturtmuşlardır. Aydınlanma Yüzyılı ile birlikte gelen devrim, bu düşünsel tavrın siyasal ve ekonomik yaşama da yansımalarına neden olmuştur. O halde, Reformasyon'un temelinde belli bir rasyonalist eğilimin yattığı ortadadır.

Reformist hareketin ortaya çıkmasına neden olan kurum, Aydınlanma'nın da karşısında durduğu skolastizmdir, ve skolastizmin temsil edildiği kilise de egemen Katolik kilisesidir. Bu noktada, Reformasyon'un temelindeki rasyonel eğilim, Reformist hareketin egemen kilisenin temsil ettiği değerler bütününe yönelik bir hareket olması nedeniyle, dolaylı olarak ortaya çıkmaktadır. Denebilir ki, Reformasyon, skolastizmin bir yadsınmasıdır ve antitezidir.

Ancak, Reformasyon'u rasyonalist yapan, hareketin içindeki yeni değerlerin niteliği değil, onun neden olduğu sonuçlardır. Luther'in başlattığı bu Reform hareketi, genel adıyla Protestanlık, kendisini "tarihsel önemi yüksek" iki coğrafyada en yoğun biçimiyle buldu: Birincisi, Kalvinizm ve Britanya (78-102), diğeri ise, Pietizm ve Hollanda (102-110).⁶ Bu iki coğrafyanın tarihsel önemi ise, feodal düzenin yerine geçirilen kapitalizmin yeşermek için ortam bulduğu en rahat coğrafyalar olmasından gelir. Kapitalizmin oluşması için en temel şart sermaye birikiminin sağlanmasıydı ve tarihsel bir tevafuk, Protestanlığın en güçlü olduğu bu coğrafyalarda kapitalizmin geliştiğine işaret ediyordu. Açıkça ortadadır ki, Weber'e ilham veren başlangıç noktası, tam da burasıdır.

Weberin ideal tip kuramına göre tanımını yaptığı kapitalizm, az önce zikredildiği gibi derin bir rasyonalizm kokusu ihtiva etmekteydi. Kapitalizm, bir tarihsel-toplum sal sistem olarak rasyonelliği içerisinde barındırmak zorundadır. Çünkü sistemin devamı açısından, yani sonsuz sermaye birikiminin sağlanması ve bunun kapitalist işletmelerce idare edilmesi, rasyonelliğin bir gereğidir. Bir anlamda, bir işçinin veya kapitalistin çalışmayıp tembellik etmesi yerine, çalışıp hayatını devam ettirmesi -ve böylelikle sistemi yürütebilmesi-, Weberin ideal rasyonalizm tanımını oluşturmaktadır.

Weber'in bu ideal rasyonalizm tanımını bağlamında, rasyonalizm tuhaf bir biçimde din-

---

Baskı; 1999; Ankara; s. 603-4.

⁶ Bu iki hareket, özellikle Önemlidir, çünkü Reformasyon'un ve Protestanlığın taşıyıcıları bu iki harekettir. Bunun dışında, iki mezhepten daha söz edilmektedir: Metodizm (110-3) ve Baptist tarikatlar (113-120). Bu dört mezhebin arasında farklılıklar olsa da, Weber'e göre, işlevsellik açısından aynı yönde katkıda bulunmuşlardır.

sel dürtülerle bir izdivaca girer. Kapitalizmin doğuşunda, söz konusu coğrafyalara egemen olan Protestanlık, kapitalizmin gereklerini yerine getirmede Önemli ve *belirleyici* bir rol oynamıştır Webere göre, ve çağın rasyonel eğilimi, bu ikili arasında belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır: Kapitalizmi yaşatacak olan rasyonalizmdir, mevcut dine karşı başkaldırı hareketi de bu yeni sistemle uyum içinde olmalıdır:

"Weber'e göre, gündelik yaşama dönük, alışılmışın dışındaki modern yönelimi anlamının anahtarı dindedir. Çünkü din, akılcı temelde gerekçelendirilemeyen yüce değerleri benimsemeyi gerektirir. Bu değerleri bir kere benimsedikten sonra, onu akılcı araçlarla sürdürebiliriz."⁷

Buradan hareketle, Protestanlığın hangi unsurlarıyla varolduğunun araştırılması gerekmektedir.

PROTESTANLIK: RASYONALİTENİN TARİHSEL ARKAPLANI

Az önce de üzerinde durulduğu gibi, Weber, Protestanlığı dört mezhep üzerinden incelemiştir; Calvinizm, Pietizm, Metodizm ve Baptizm. Bu dört mezhep vesilesiyle, Protestanlığın hangi unsurlarla varolduğu soruşturulmuştur. Bu noktada ilk olarak karşımıza çıkan unsur, "meslek" (calling/beruf) kavramının işlevselliğidir.

Weber'in de vurguladığı gibi, meslek sözcüğünün kendisinde yanlışlık yaratmayacak kadar açık bir dinsel tasarım söz konusudur (62). Bu dinsel çağrışımın en temel işlevi tahmin edilebileceği gibi, yaşamsal bir eylem olan meslek icra etmeye atfedilen dinseliliğin dünyevîleşmesiydi (63). Mesleğin, dolayısıyla dünyevî işlerle Tanrı için yapılan eylemlerin -meslek, Lutherci anlamıyla ibadet yerine geçer-, insanların yaşamsal faaliyetlerinde birtakım şeylerden uzak tutmaktadır. Protestan tarikatları, asketizme (çilecilik) karşı olduğu gibi, lüks tüketim, tembellik ve hatta fakirliğe de karşı durdular. Onlar için, bir manastıra kapanıp ömrünü adayın keşişin Tanrı'ya verebileceği hiçbir şey yoktur. Tanrıya olan insanlık borcu, yalnızca Tanrının adının dünyada yüceltilmesiyle gerçekleşecektir. O halde, insanlar sadece bu ulvî amaç doğrultusunda çalışmalı, Tanrı'yı kendi mesleklerinde en iyiyi yapmak suretiyle dünyada yüceltmelidirler.

Protestanlık asketizmi bu şekilde dışladıktan sonra, meslek sahibi olmak istemeyen işsizlere, meslek sahibi olup da tembellik edenlere, mesleklerinde başarısız olmuş olanlara ve hatta fakirlere karşı da aynı asketizme olduğu kadar düşmanca durmuştur. Protestan inancı katı bir kaderciliğe inanır; buna göre, Tanrı yeryüzünü ve insanlığı ve insanlığın yeryüzünde yaşayacağı her şeyi yaratmıştır ve yaşanacakları belirlemiştir. Onun için, insanlar ne yaparsa yapsınlar bu "takdir-i ilâh"nin önüne geçemezler. Bir insanın cennetlik mi, cehennemlik mi olduğu önceden belirlenmiştir ve bu yazgının değişmesi mümkün değildir. Ancak insanlar sadece, se-

---

⁷ Marshall: a.v.

çilmiş veya kovulmuş olduklarını anlayabilirler. Bunun sağlamlasını da, Tanrı tarafından belirlenen mesleklerinde başarılı olup, olmadıklarını görerek yaparlar. Tanrı'nın buyurduğu mesleği başarıyla icra edip zengin olan (ve tabii ki lüks tüketim yapmayan) insan, Tanrı tarafından seçilmiş olduğunu anlayabilir; mesleğinin gereklerini yerine getiremeyen insan da Tanrı tarafından kovulmuş olandır. Bu durum ilginç bir toplumsal ilişkiye de işaret etmektedir. Zengin olan insan, eski yaygın kanının aksine cennete gidemeyecek veya gitmekte zorlanacak olan değildir, o insan seçilmiş olandır, kendisine saygı duyulması gerekir. Fakir olansa, mesleğinde, yani Tanrı'nın ona verdiği görevde başarısız olup kovulmuş olandır, dolayısıyla, ona karşı acımak, ona merhamet etmek yersizdir. Tanrı'nın yazdığı kader hiçbir insanî iradeyle değiştirilemez, bu yüzden fakir olan bu fakirliğine mahkûmdur ve onu hiçbir şey bu durumdan kurtaramaz.

Özellikle de Kalvinizm'de kendini belli eden takdir-i ilâhî düşüncesinin insanların zihinlerinde yarattığı soru ve bu sorunun cevabı, Protestanlığın düşünsel ve pratik sistematığının kavranması açısından çok önemlidir. Diyelim ki bir Kalvinist takdir-i ilâhî düşüncesiyle yaşamım devam ettiriyor ve yine bu düşünce gereğince hiçbir geleneksel asketik flitüel eken-dini adamıyor, kendisini tamamen "meslek"ine veriyor. Bu noktada, insanî kaygılar şu önemli soruyu ortaya çıkartır: Ben seçildim mi ve ben bu seçimden nasıl emin olabilirim (86-7)? Burada kurtuluşu müjdeleyecek olan belirti, insanın mesleğinde yaşadığı başarı veya başarısızlık olacaktır. Başarılı olma veya olamama durumu, Katolikliğin her türlü dinsel ritüelinin yerini alacak olan bireyin "özdenetim mekanizmasıdır ve bu yolla birey kurtuluşa ermiş olmanın denetimini yapar:

Protestanlığın en belirgin özelliklerinden bir diğeri ise, Katoliklikte var olan kilise, rahip ve rahip aracılığıyla Tanrı'ya ulaşmanın reddedilmesidir. Yukarıda zikredilen Tanrı'nın değişmez buyruğu öğretisinin gayri-insanîliği karşısında Protestan birey Weber in vurguladığı şu ruh hali içine girmişti:

"Tek bireylerin takdir edilmeyen bir iç yalnızlığı. Reform döneminde, insanların yaşamlarındaki en önemli şey ebedî kurtuluş idi. İnsanlar ebediyetten belirlenmiş kaderlerini karşılamak için, kendi yollarını tek başlarına katetmek zorundaydılar." (82)

"Kimse onlara yardım edemezdi. Hiçbir vaiz de: çünkü ancak seçilmiş olan, Tanrı'nın sözünü ruhunda duyabilir. Hiçbir kutsal ayin de: çünkü ayinler Tanrı tarafından, kendi şanını artırmak için düzenlenmiştir ve bu yüzden de mutlak ihlâl olunamazlık içinde korunurlar ve Tanrı'nın inayetini elde etmek için a-raç olamazlar, yalnızca öznel olarak inancın *externa subsidiasina* (dışsal destek) araç olabilirler. Hiçbir kilise de: çünkü *extra ecclesiam nulla salus* (kilisenin dışında kurtuluş yoktur) cümlesi hakiki kiliseden uzak kalanın hiçbir zaman Tanrı tarafından seçilmiş olanlara ait olamayacağı anlamına gelir. (...) Ve nihayet hiçbir Tanrı da: çünkü İsa da yalnızca seçilmişler için ölmüştür ve Tanrı onlar için, onun şahadetini ebediyetten buyurmuştur." (82-3)

Bu cümlelerin açıkça gösterdikleri şudur ki, Weber'in de altını çizdiği gibi, kilise ve ayinlerin yardımıyla kurtuluşa ulaşmayı reddetme Katoliklikle Protestanlık arasındaki kesin farktı (83). Kilise aracılığıyla insanların toplanıp biraraya gelmeleri, hem bu nedenden hem de İngiliz Püriten edebiyatında da sıkça insanlararası yardım ve arkadaşlığa güvensizlik nedeniyle (84), yani toplumsallaşmayı ayakta tutan "insan doğasının iyi oluşu" yönündeki yargının yıkılmasıyla artık mümkün olamayacak bir duruma geldi. Toplumun kiliseden bu şekilde uzaklaşması, geleneksel asketizmin yerine daha farklı bir asketizmin gelmesine sebep oldu. Çünkü halk, ruhban sınıfının taşıdıkları ilâhî emir doğrultusunda münzevîliğe çekilmeyecek, onun yerine Tanrı'nın doğrudan buyruğu olan "meslek"ini icra edecekti. Bu da, dinsel bir duyguyla çatışmayı ayakta tutan bir "bireycilik"in ortaya çıkmasına neden oldu: Dünyevî asketizm.

DÜNYEVİ ASKETİZM ve KAPİTALİZMİN RUHU

Yaşamsal bir gereklilik olan üretim yapmak, çalışmak ve kazanç sağlamak, kapitalist ekonomide bu gelenekselliğin rasyonelleşmesine, sistemin taleplerine ayak uydurmasına ve dolayısıyla birer hırs kültürüne dönüşmesine neden oldu. Yeni sistem sadece üretim yapmakla yetinemezdi; bu, geleneksel ve "kendi kendine yeten" ekonominin tekrar edilmesi olurdu. Kapitalist ekonomi bu gelenekselliğin üzerine rasyonel üretim biçimlerini, bu üretim sürecinde sistemin gerektirdiği ölçüde rasyonel çalışma temposunu, ücretli emek olgusunu - dolayısıyla da artı-değeri-, kârın maksimizasyonunu ve diğer fetişleri getirdi. Ancak daha önce de söylendiği gibi, bir insan boş oturmak veya en azından kendine yetecek kadar çalışmak varken -ki, Weber in asıl bunun rasyonel bir tavır olduğunu belirtir-, neden daha çok çalışmak ve "sermaye biriktirmek için sermaye biriktirmek" gibi saçma ve us-dışı bir eyleme yönelsin?

Weber, bu karmaşık düğümün çözümünde dinsel ve bunun yansıttığı psiko-sosyolojik bir tavrı açıklamayı kendisine amaç edinir. Bu anlamda, sorunsal olarak ortaya konulan olgular. Weberin yöntemsel çevresinde incelenmelidir.

Yeni oluşturulan ekonomik sistem, yapısı gereği sermaye biriktirmek zorundaydı ve sermaye birikimini sağlamak ve bunun -maceraperestçe- yatırımlara harcanması ve döngüsel olarak sınırsız sermaye birikimi şartı, Weber'in önerisine göre, Protestanlığın temellerinde aranmalıydı. Bu Weber'e göre de şüphesiz tek neden değildi.⁸ Ancak olguyu oluşturan faktörlerden birisi bu olmalıydı. Buna göre, sınırsız sermaye fetişizminin us-dışılığını kabullenmek, yalnızca gene us-dışı olarak değerlendirilebilecek bir etkenle sağlanabilirdi: dinsel inanış. Bu noktada, dinin (Protestanlığın) insanlara vaat ettiği sonsuz kurtuluşun reçeteleri, yukarıda an-

---

⁸ Hem Weber'in kendisi, hem de birçok sosyolog, tezin Marksist Öğretinin tam karşısında değerlendirilmesini yanlış bulurlar, çünkü, kastedilen dinin tek belirleyici olduğu değildir. Toplumsal değişimler, Weber'e göre, tek bir faktörle açıklanamaz; kendisi de Marx'ı o noktada eleştirir. "Sezar'm hakkını teslim etmek adına, Marx'm ortodoks yorumlarının destekçilerinin, Weber'i de kendi ortodoksluklarınca eleştirmekten geri durmadıklarını belirtmek zorundayız.

latılan teolojik nedenlerle, dünya için sonu gelmeyecek bir çalışma yolunun tavsiyesiyle sunuldu. Dünya için böylesi bir çalışma arzusu, kapitalizmin bu belirgin fetişinin gerçekleştirilmesi ile çok yakın bir ilgisi vardır, Webere göre.

Yeni bir ekonomik sistem, yeni bir toplum demektir; çünkü şüphesiz hâkim ideoloji etrafında şekillenen tebaa, bu tahakkümün dayattığı toplumsal yaşama da uymak durumunda kalmaktadır. Söylemin o uçsuz, bucaksız iktidar alanında, yaşamak isteyen eninde sonunda o alana adım atacaktır. Bu yüzden geleneksel toplum yapısının, bu yeni ekonomik sistemle ve bunun dayattığı ilişkilerle çözüldüğünü ve dönüşüm geçirdiğini görüyoruz. Bu salt sınıfsal ayrımlarda vuku bulmaz, aynı zamanda en küçük insanlar arası ilişkide dahi kendisini gösterir. Protestanlığın meslek ahlâkı, örneğin, zenginliği bir sahiplenişle ödüllendirip, fakirliği de bir öteki imgesi olarak lanetleyişle *kapatinca*, kaçınılmaz olarak, ekonomik altyapısal dönüşümlerin, bu ideolojik-kültürel üst-tamaml ayıcı sı olma durumuna gelmişti.

Artık, dünyada cehennem, ahrette cenneti yaşamak gibi naif bir dinsel inancın yerini, her iki dünyada da cenneti yaşamak gibi "kapitalist" bir inanç aldı: kazanmak, her zaman kazanmak. Her iki dünyada da, her iki dünyayı da. Ne kadar kâr edersen, bu dünyayı o kadar kazanırsın; ne kadar kazanırsan, öbür dünyayı da o kadar kazanırsın. Weberin işaret ettiği kapitalist ruh budur, diğer adı da dünyevî asketizmdir. "Ne kadar çok çalışırsak, Tanrıyla o kadar yakın oluruz" düşüncesi, her türlü boşinancın ve onu destekleyen gereksiz, zaman kaybı ritüellerin yerini alan tek rasyonel -ve bir o kadar da dogmatik- ibadetti.

Sonuç olarak, yeni dünya kurulmaktadır, şansa bakın ki, onun ihtiyaç duyduğu tin de hazırdır. Bu aranan kan, birisi dışında kapitalizmin rasyonel olan bütün genel karakterlerinin ortaya çıkabilmesi için gerekli olan o us-dışı, tinsel karakteristiğinin oluşmasını sağladı. Sadece bu us-dışı özelliği değil elbette; rasyonelleşmekte olan birçok özellik daha Protestan ahlâkının bırakmış olduğu etkiyle meşrulaştı. İdi, ilginç ve düzenli bir biçimde bunlar yeni ekonominin felsefesi tarafından sahiplenildi. Dünyevî asketizmin getirdiği bireycilik düşüncesi, buna çok iyi bir örnek teşkil eder. Toplumsal bir eylem olan kilise ibadetinin dışlanması ile bireycilik arasında bağ olduğunu söylemek, hiç de yanlış bir düşünce değildir.

En nihayetinde, elde varolan olguların tarihsel olgularla karşılaştırılması yapıldığında,⁹ ortaya çıkan tablo, tarih felsefesi konusunda tam bir yol ayrımına işaret eder. Her şey öylesine birbiriyle bağlantılıdır ki, "tinsel devinimler mi tarihi şekillendirir, yoksa maddi koşullar mı, yoksa tarih bu ikisi arasındaki diyalektik ilişki sayesinde mi akar" soruları bir yandan, tarihsel yorumlama üzerine "tarihin determinist mi, volantarist mi, olayların kurgusal mı, rastlantısal mı, yoksa hepsinin birer zorunluluk mu olduğu" soruları diğer yandan, tarihsel kökü çok eskilerde olan bir tarih felsefesi tartışmasının tozlarını tekrar tekrar kaldırmaktadır.

⁹ Olgu ve tarihsel olgu arasında yapılan ayırım, tam da E.H. Carr'ın üstünde durduğu ayırımdır. Bkz. Cam 'Tarih Nedir?'; İletişim Yayınları; çev. Misket Gizem Gürtürk; 4. Baskı; 2003; İstanbul; s. 9-37.

SONUÇ- KÜÇÜK BİR YORUM

Bir tarihsel fenomen olarak kapitalizmin yapılmış yüzlerce çözümlemesi, onun tam bir dekonstrüktif eleştirisine girişen Marx'ın yapıtlarının yanında, Weberci bir sosyolojik bakış, aslında ortodoks yorumlara dönüşmüş bir eleştirinin farklı boyutlar kazanması açısından çok önemlidir. Çünkü, her iki yorumun da ortodokslştırılması, konu üzerinde ideolojik bir kamp-laşma olmasına ve tarihin ünlü idealizm-materyal izm tartışmalarının sığ yorumlarla canlandırılmasına hizmet edecektir.

O yüzden, Weberin kendisi ve eserleri, eğer Marksizm'in karşısına bir alternatifi olarak konulacaksa, burada belli önyargılar ve belli dogmalastırmalardan kaçınmak gerekir. Aynı şey, Marksizm için de söz konusu; Marksizmin yorumları da çok ortodoks bir biçimde ekonomik indirgemecilik bağlamında ele alınmaktadır. Bunun nedenlerinden birisi, pratik nedenler-se (proletaryanın örgütlenmesinde gereken vülgarize edilmiş teorik bilgi) diğeri politiktir (burada da, ikili bir dezenformasyon sürecinden bahsedilebilir; birisi reel sosyalizmin kesin zafer iddiasının kanıtlanması bağlamında, diğeri de liberallerin kolay yoldan eleştiri yapabilme olanağı bağlamında).

Bu tür bir düşünsel erozyonun etkilerinin muazzam oluşu, teorinin pratikten hiçbir zaman kopamayacağı göz önüne alındığında, en azından, kuramları daha iyi kavramak ve hakıyla eleştirmek gibi, geleceğe dair taşınması gereken umudun gerçekleştirilmesi için çok önemli eksiklikleri tekrar düşünmemize neden olacaktır.

KAYNAKÇA

1. ARON, Raymond; "Sosyolojik Düşüncenin Evreleri"¹; çev. Korkmaz Alemdar; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; 1. Baskı; 1986; Ankara
2. BERKTAY, Fatmagül; "Weber'de İnançlar ile Sosyo-Ekonomik Değişme Arasındaki İlişki: Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu"; Saçak Dergisi; Kasım; 1985
3. HABERMAS, Jürgen; "İletişimsel Eylem Kuramı"; çev. Mustafa Tüzel; Kabalcı Yayınevi; 1. Baskı; 2001; İstanbul
4. MARSHALL, Gordon; "Sosyoloji Sözlüğü"; çev. Osman Akınhay, Derya Kömürçü; Bilim ve Sanat Yayınları; 1. Baskı; 1999; Ankara
5. SOROKIN, Pitirim A.; "Çağdaş Sosyoloji Teorileri"; cilt 2; çev. M.M.R. Öymen; Yeni Desen Matbaası; 1974; Ankara
6. SWINGWOOD, Alan; "Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi"; çev. Osman Akınhay; Bilim ve Sanat Yayınları; 1. Baskı; 1998; Ankara
7. WEBER, Max; "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu"; çev. Zeynep Gürata; Ayrıç Yayınları; 3. Baskı; 2002; Ankara
8. WEBER, Max; "Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı"; çev. Özer Ozankaya; İmge Yayınları; 1. Baskı; 1995; Ankara